

GYÖRGY József

AZ AKADÉMIA KÖNYVTÁRA EGYKORI GOETHE-SZOBÁJA
ÉS NEVESEBB MAGYAR LÁTOGATÓI

BUDAPEST, 1968

GYÖRGY József

AZ AKADÉMIA KÖNYVTÁRA EGYKORI GOETHE-SZOBÁJA
ÉS NEVESEBB MAGYAR LÁTOGATÓI

BUDAPEST, 1968

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEÉMIA KÖNYVTÁRA

Igazgató:
dr. Rózsa György

Lektorálta:
BÜKY Béla
VAJDA György Mihály

GYÖRGY József

Az Akadémia Könyvtára egykori Goethe-
szobája és nevesebb magyar látogatói.

Bp. 1968. 14 p. 7 t. 24 cm.

| A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtá-
rának Közleményei. — Publicationes Biblio-
thecae Academiae Scientiarum Hungaricae. 55. |

Német kiv.

ETO 027.2(439.151)MTA: 830 Goethe. 06

Alak B/5 — Terjedelem 2,1 (A/5) ív

Megjelenés 1968 — Példányszám 800

Felelős kiadó: a MTA Könyvtárának igazgatója

Bp. V., Roosevelt tér 9.

69. 1026. Bács-Kiskun megyei Nyomda Vállalat, Kecskemét

TARTALOM

BEVEZETÉS	5
I. A „GOETHE-SZOBA” ALAPÍTÁSA	5
II. ELISCHER BOLDIZSÁR, A MŰGYŰJTŐ	7
III. A GYŰJTEMÉNY	8
IV. A LÁTOGATÓK	9
V. A GOETHE-GYŰJTEMÉNY A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN	13
DAS EHEMALIGE GOETHE ZIMMER DER BIBLIOTHEK DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN UND SEINE BERÜHMTEREN UNGARISCHEN BESUCHER	15
Képek	17

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 140 éves múlttra tekint vissza. Az 1826-ban, a Teleki-család 30 000 kötetes, ritka értékeket tartalmazó családi könyvtárának a Magyar Tudós Társaság rendelkezésére bocsátásával létrehozott Akadémiai Könyvtár főfeladatát kezdettől az Akadémia speciális könyvtári eszközökkel történő támogatásában látta.

Az alapítás óta eltelt évek során a Könyvtár számos nagy értékű különgyűjteménnyel gyarapodott, melyeknek egyike az 1896. május 31-én, 70 évvel ezelőtt a Könyvtár gondozásába került, értékét tekintve ma is rendkívüli jelentőséggel bíró Elischer-féle *Goethe-gyűjtemény* volt. A Könyvtár egyéb muzeális gyűjteményeihez hasonlóan (Széchenyi, Vörösmarty, Mikszáth)e gyűjtemény is külön teremben, az úgynevezett „*Goetheszobában*” elhelyezve állt az érdeklődő nagyközönség rendelkezésére. A II. világháború során azonban anyaga olyan súlyos károkat szenvedett, hogy különgyűjteménykénti további kiállítása lehetetlenné vált.

E különgyűjtemények sorsa ma is foglalkoztatja a könyvtárlátogatókat, keresik és reklamálják az egyes emlékszobákat, így a Goethe-szobát is.

Nemrég kerültek elő az egykori Goethe-szoba *vendégkönyvei* („Magyar Tudományos Akadémia Goethe-szoba” felírással, kettő egész bőr-, a harmadik műbőr kötéssel). E három vendégkönyv rendkívül érdekes bejegyzései és aláírásai kultúrtörténeti dokumentumként őrzik mindazok kézjegyeit, akik a magyar tudomány és művészet reprezentánsaiként e 70 év alatt felkeresték a Goethe-szobát.

Ismertetésük előtt érdemes néhány szóval kitérni a gyűjtemény keletkezésének történetére és a gyűjtő személyére is.

I. A „GOETHE-SZOBA” ALAPÍTÁSA

Az 1895. július 24-én Eötvös Loránd elnökletével tartott akadémiai ülésen Szily Kálmán főtitkár felolvasta Wlassics Gyula kultuszminiszternek az év június 16-án kelt, az Akadémia elnökéhez intézett levelét.¹ E levélben arról számolt be a miniszter, hogy *dr. Elischer Gyula* egyetemi magántanár, kórházi főorvos, felajánlotta az Akadémia számára — bizonyos kikötésekkel — a nagybátyja, *Elischer Boldizsár* örökségeként tulajdonába került Goethe-gyűjteményét, 2000 forintos alapítványt téve egyúttal a gyarapítás céljaira. Szily Kálmán főtitkár ismertette Elischer Gyula adománylevelének tervezetét is,² mely a gyűjtemény részletes leírásán kívül az

¹ Akadémiai Értesítő, 1895. 6. köt. 497. p.

² Akadémiai Értesítő, 1895. 6. köt. 559. p.

átadás feltételeit tartalmazta. A feltételek között első helyen szerepelt a gyűjteménynek különálló, zárt helyiségben történő elhelyezése, a következő elnevezéssel: „Goethe-szoba. Elischer Boldizsár és Elischer Gyula alapítványa.” További kikötései: a gyűjtemény legértékesebb darabjainak állandó kiállítás keretében, üvegezett asztalokban közszemlére tétele, a gyűjtemény anyagáról magyar és német nyelvű katalógus készítése és a gyűjtemény állandó gyarapítása, a felajánlott alapítvány felhasználásával. Végezetül Elischer Boldizsár olajfestményének jeles hazai festőművésszel történő elkészíttetése a Goethe-szoba számára.

Az adománylevéllel kapcsolatos állandó könyvtári bizottsági jelentés felolvasása után az ülés úgy határozott, átveszi a gyűjteményt, elfogadva az adományozó feltételeit. Miután az Akadémia elnökségének rendelkezése értelmében a gyűjtemény a Könyvtár gondozásába került, az átvételre, rendezésre és a kikötések végrehajtására Heller Ágost főkönyvtárnokot, a neves fizikust kérték fel.

Elischer Boldizsár gyűjteményével a korabeli sajtó is foglalkozott. Bizonyos hírek szerint Frankfurt am Main és Weimar városok vezetői 100 000 aranymárka vételárat ajánlottak fel az örökösnek,³ mely tény hozzávetőleges tájékozódást nyújt az eszmei jelentőség mellett a gyűjtemény értékéről is. A magyar sajtón kívül a magyarországi német nyelvű Pester Lloyd foglalkozott behatóbban a gyűjteménnyel, mely — Elischer Boldizsár baráti kapcsolatai révén — hazai és németországi germanista körökben ismert és részben publikált is volt. Elischer Boldizsár 1895. március 25-én bekövetkezett halála után a Pester Lloyd az év május 27-én hírt adott arról, hogy dr. Elischer Gyula Göttergasse 10. szám (a későbbi Bálvány, ma Október 6. utca) alatti lakásán kiállítást rendezett az örökölt Goethe-gyűjtemény darabjaiból, május 29-én pedig arról írt a lap, hogy ezt a kiállítást Fodor József, Heinrich Gusztáv, König Gyula, Schwimmer Ernő egyetemi tanárok, sőt még a kultuszminiszter, Wlassics Gyula is megtekintette.⁴

Az Elischer család hazafias felajánlása mellett valószínűleg elsősorban ennek a miniszteri látogatásnak volt köszönhető, hogy a nagyértékű gyűjtemény Magyarországon maradt. Az úgynevezett Közalapítványi Ügyigazgatóság 1895. június 11-i, Elischer Gyulához intézett levelében le is rögzítette, hogy a gyűjtemény „országos jellegű és célú alapítványnak” tekintendő. Heller Ágost a felállítás kérdésének tanulmányozására megtekintette a nagy weimari Goethe-gyűjteményt. Útjának tapasztalatairól 1896. április 27-én írásban számolt be.⁵ Jelentése kiterjedt a folyamatban levő rendezési munkákra, méltatva egyben az adományozás jelentőségét és a gyűjtő személyét is. Szily Kálmán főtitkár az év május 26-án már azt jelenthette, hogy a Goethe-gyűjtemény rendezve, felállítva, lajstromozva készen áll, és elkészültek katalógusai is.

³ Révai Nagy Lexikon, 6. köt. 390. p.

⁴ Pester Lloyd 1895. 120, 128, 129. sz.

⁵ Akadémiai Értesítő, 1896. 7. köt. 260, 317—320, 329. p.

II. ELISCHER BOLDIZSÁR, A MŰGYŰJTŐ

Elischer Boldizsár 1818. március 23-án, Eperjesen született, szepességi „cipszer”-családból.⁶ E német anyanyelvű családok között az Elischerek igen ismertek és elterjedtek voltak. A Szepességben az evangélikus egyházkerületben nem kevesebb, mint 42 ilyen nevű különböző, rokonságban csak nevüknél fogva levő családot tartanak nyilván. Elischer Boldizsár apja, id. Elischer Boldizsár 1816-tól haláláig Eperjesen élt, köztisztviselőként álló mészáros-, majd főcéhmasterként. Három fia közül a legidősebb, Boldizsár, jogi pályára lépett, másodszülött fia, Károly, apja mesterségét követve Kassán élt, ahol művészetpártoló mecénásként ismerték. A legfiatalabb testvér, Gábor Antal, fiatalon elhunyt. Károly legidősebb fia, Gyula, orvosprofesszor lett és nagybátyja örököseként ajándékozta a híres Goethe-gyűjteményt az Akadémiának.

Az ifjú Elischer Boldizsár tanulmányait mindvégig kitűnő eredménnyel végezte. A jogakadémia elvégzése után 1838-ban Pesten telepedett le, ahol egészen 1896. március hó 25-én bekövetkezett haláláig „köz- és váltóügyvédként” működött. Mint a váltójog magántanára, az 1850—54. évben a pesti egyetem jogi karán német nyelven tartott előadásokat. Rendkívüli szaktudása révén számos nagy pesti cég, majd az Osztrák—Magyar Bank ügyésze lett. Írókból és művészekből álló kiterjedt baráti körében segítőkészsége, humanitása közismert volt. Több egyesületnek volt választott és tiszteletbeli tagja.

Mi lehetett az indítéka, hogy az irodalom terén dilettánsnak számító Elischer Goethe-relikviákat gyűjtött?

A magyarázatot elsősorban német származásában és német anyanyelvű baráti körében kell kereshnünk. A magyarországi német családok a XIX. században a Goethe-kultuszt mint szent hagyományt őrizték és vitték tovább generációról generációra. A jeni egyetemen tanuló magyarországi diákok útjukról nemcsak személyes emlékeket (emlékkönyvek és más relikviák) hoztak magukkal, hanem sokszor személyes kapcsolatuk is volt Goethevel. Goethe személyiségének és műveinek varázsa a magyar irodalom egyes íróira is óriási hatással volt (Kazinczytól Aranyig). E szellemi kapcsolat egyik emanációjaként említhető meg Elischer Goethe-kultusza.

A másik tényező a baráti kör: az akkori pesti német anyanyelvű polgárság (melynek jeles képviselői Heckenast Gusztáv, a Wigand testvérek, Vokmann Róbert és még sokan mások). A Felvidék magát „deutschungar”-nak nevező polgári rétege volt a Goethe-kultusz fő hordozója hazánkban, ezek leszármazottaiként Elischer és barátai rendszeresen összejöttek Heckenast Gusztáv pilismaróti házában, ahol a gasztronómiai örömök mellett a klasszikus muzsikának és a német szellem legnagyobbikának hódoltak. Ez az asztaltársaság a tréfás Pesti Roastbeef Klub nevet viselte.

A szülői házból magával hozott szép iránti fogékonyság, a külföldi kapcsolatok és hatások, valamint e baráti kör adja meg tehát a teljes magyarázatát Elischer Boldizsár Goethe iránti rajongásának.

Hatott ezenkívül Elischerre egy-két nagy, nemzetközi viszonylatban is ismert Goethe-gyűjtemény. Itt elsősorban a lipcsei kiadó, Hirzel Salamon gyűjteményére kell gondolnunk, mely azonos körülmények között jött

⁶ Tóth Sándor: Sáros vármegye monográfiája. Bp. 1909 '12. 1—3. köt.

létre és a mai napig is a lipcsei Egyetemi Könyvtár egyik kiváló értéke. Hirzellel Elischer baráti kapcsolatban állott, gyűjtőszenvédélyét e forrás is táplálta. Hirzel értékes tanácsokon kívül — mint azt egyik Elischerhez intézett levelében olvashatjuk — egyes relikviák ajándékozásával is növelte a gyűjteményt. Hatékony támogatást nyújtottak Elischer számára más bécsi és lipcsei germanisták is, így Friedrich Žarncke, Hermann Rollett és Johann Ludwig Gustav Loeper. A gyűjteményben található és unikumnak számító egyik árnyképet, mely Goethét ifjú korában ábrázolja, több alkalommal kiállították, sőt az 1930-as években a német idegenforgalmi iroda még egyik prospektusa címlapján is hozta a szóban forgó képet.

Elischer Boldizsár gyűjtőtevékenysége feltehetően az 1850-es években kezdődhetett. Külföldi utazásait Goethe-utaknak (Goethereisen) nevezte és később is, mint a weimari Goethegesellschaft, a bécsi Goetheverein és a frankfurt am maini Freies Deutsches Hochstift tagja, illetőleg ez utóbbi tisztségviselője (a Hochstift Goethe házának őrzőjévé avatta, amiről diszes okevelet állított ki számára), minden alkalmat megragadott, hogy gyűjteményét gyarapíthassa. Az évek során olyan hírnévre tett szert, hogy a Goethe-kutatók egyes kiváló reprezentánsai egyre-másra keresték fel. A Goethe-kultusznak (emléktáblák elhelyezése, vándorgyűlések stb.) alig volt olyan megnyilvánulása, melyet ő anyagilag ne támogatott volna.

III. A GYŰJTEMÉNY

Mit tartalmazott ez a gyűjtemény, melyet gyűjtője végrendelete tanúsága szerint majd negyven évig „cultivált”? A mintegy 4000 egységből álló kollekció anyaga:

- I. Goethe-kéziratok (saját kézzel írt vagy aláírt)
- II. Kortárs-kéziratok (a Goethe-kör vagy korszak személyiségei)
- III. Goethe-arcképek
- IV. Érmegyűjtemény (emlékérmek és plakettek)
- V. Könyvtár (Goethe művei és a reá vonatkozó irodalom)
- VI. Réz- és acélmetszetek
- VII. Zeneművek
- VIII. Ásványgyűjtemény
- IX. Goethe-szobrok
- X. Ereklék (karlsbadi ivópohár stb.)

A darabszám szerinti ismertetésre — a gyűjtemény eredeti és jelenlegi állapotának összevetésével — az V. fejezetben visszatérünk.

Az anyag lajstromozása, átvétele és magyar—német nyelvű nyomtatott katalógusának elkészülte után létre kellett hozni az adományozás alapvető feltételeként az úgynevezett Goethe-szobát. Az Akadémia vezetősége e célra a palota földszinti részén, a mai Akadémia utcára és Roosevelt térre néző két sarokszobát jelölte ki, mely fekvése és kedvező világítása miatt megfelelőnek látszott a gyűjtemény elhelyezésére. (Jelenleg a Könyvtár Keleti Osztályának két munkaterme foglal itt helyet.) A gyűjtemény különösen szép és értékes darabjai az akkori kor ízlésének megfelelően elkészített vitrinekben és szekrényekben kerültek elhelyezésre. A könyvszekrények tetejét szobrok, a falakat reprodukciók díszítették. A szoba bejárata melletti ajtó felett Elischer Boldizsár nagyméretű olajfestménye tekintett

le a látogatókra. A festmény az Akadémia — a feltételek szerint, és egyben tisztelete jeléül — Balló Edével, a kor kiváló arcképfestőjével készítette el. (A kép jelenleg a Könyvtár nagy olvasótermében látható.) Alatta a következő szöveg állt: „E gyűjtemény alapítója Elischer Boldizsár 1818—1895.”

A szobáról készült fényképek tanúbizonysága szerint az egész kiállítás kissé a zsúfoltság és a korabeli szecesszió benyomását kelthette, de anyaga — mint azt éppen az ismertetni kívánt három látogatókönyv bizonyítja — nagy hatást tett a látogatókra. Könyvtárunk e külön kezelt gyűjteményének vonzóereje kihatott az ország határain túlra is.

Az ünnepélyes megnyitásra 1896. május 31-én, vasárnap délelőtt 12 órakor, meghívott vendégek jelenlétében került sor.

Az I. sz. vendégkönyv maradó emlékként őrzi a megnyitás napját, első bejegyzője az Akadémia távollévő elnöke, Eötvös Loránd képviselőtében megjelent Zichy Antal. Zichy kézjegye alatt Széchenyi Béla, Szász Károly akadémiai tagok és Szily Kálmán aláírása látható. A politikai és tudományos világ jelentős képviselőiként megjelent vendégeket Heller Ágost és Elischer Gyula fogadta, a Kultuszminisztériumot Wlassics Gyula miniszter személyesen képviselte.

Zichy Antal megnyitó beszédében részletesen taglalta a gyűjtő és gyűjtemény jelentőségét, és azt az örvendetes tényt, hogy a megnyíló Goethe-szobával a főváros újabb nevezetességgel gyarapszik. Wlassics miniszter kiemelte, hogy az Akadémia, melynek elsőrendű feladata a hazai irodalom és tudomány ápolása, a német szellem iránti különös nagyrabecsülését fejezi ki a Goethe-szoba létesítésével. Az ajándékozó Elischer Gyula záróbeszédében nagybátyja emlékét idézte és bejelentette, hogy Goethe weimari koporsóján babérkoszorút helyeztetett el. Az ünnepi megnyitás után a megjelentek megtekintették a kiállítást, melynek nyitvatartási idejét az Akadémia később a sajtó útján közölte. Hétfőn, szerdán és pénteken de. 10—12 között díjmentesen, más napokon és időpontokban egy korona beléptidíj ellenében tekinthette meg a nagyközönség a kiállítást.

Az Akadémia három nyelvű tájékoztatót adott ki a látogatások szabályozására. A szoba egyik asztalán helyezték el a *vendégkönyvet*, melybe a látogatók észrevételeiket is bejegyezhatték. A kiállítást megtekintő magánosok, testületek, kül- és belföldi érdeklődők száma évenként átlagosan 2000 körül mozgott.

IV. A LÁTOGATÓK

Az alábbiakban ismertetett három vendégkönyvben a világ minden tájáról érkezett vendégek bejegyzései olvashatók, melyekből — válogatással — néhány neves hazai látogató aláírását kiragadva, adunk időrendi egymásutánban áttekintést. Minthogy ui. a vendégkönyvek egyelőre még lap-számozatlanok, az időrendiség a visszakeresés egyetlen lehetősége.

I. SZ. VENDÉGKÖNYV (1896—1905)

1896. június 5.	Baróti Lajos (1856—1933) irodalomtörténész és történetíró
1896. június 27.	Borovszky Sámuel (1860—1912) akadémikus, történész
1896. július 10.	Tolnai Vilmos (1870—1937) akadémikus, irod.-történész, filológus
1896. július 29.	Eötvös Károly (1842—1916) politikus, író
1896. szeptember 16.	Vértessy Jenő (1877—1916) irod.-történész, esztéta
1896. október 9.	Lampért Géza (1873—1934) író
1896. november 18.	Földessy Gyula (1874—1964) akadémikus, író, műfordító
1896. december 28.	Heller Bernát (1871—1943) irod.-történész, folklorista
1897. november 17	Hatvany Lajos (1880—1961) író, kritikus
1897. szeptember 24.	Kövesligethy Radó (1862—1934) akadémikus, egy. tanár, csillagász
1899. március 4	Ballagi Aladár (1858—1928) akadémikus, történész, egy. tanár
1899. augusztus 21.	Szász Zoltán (1877—1940) író, újságíró
	Fadrusz János (1858—1903) szobrászművész
1901. február 18.	Kodály Zoltán (1882—1967) akadémikus, zenetudós
1901. július 17.	Dr. Kaczián Géza (1856—1939) irodalomtörténész
1901. szeptember 18.	Lampért Géza ismét
1902. április 2.	Kuncz Aladár (1886—1931) irodalomtörténész, író

II. SZ. VENDÉGKÖNYV (1905—1931)

1908. október 29.	Jászai Mari (1850—1926) színművésznő
1908. október 29.	Hubay Jenőné sz. Czeabrián Róza (Hubay Jenő (1858—1937) hegedű- művész neje)

1909. május 20.	Vikár Béla (1859—1945) akadémikus, költő, műfordító
1909. november 5.	Stein Aurél (1862—1943) orientalista
1911. április 22.	Teveli Mihály (1867—1934) tanár, író, műfordító
1911. május 5.	Berde Mária Julianna (1889—1949) költőnő, író
1913. szeptember 9.	Endrei Zalán (1870—1933) író, irodalomtörténész
1913. október 13.	Dr. Király György (1887—1922) író, irodalomtörténész
1915.	Kilényi Mária (1895—) írónő
1915.	Németh Gyula (1890—) akadémikus, egyetemi tanár
1916. március 27.	Révai Mór (1860—1926) kiadó
1916. június 23.	Lehr Albert (1844—1924) akadémikus, író, műfordító
1916. június 26.	Szinnyei Ferenc (1875—1947) akadémikus, egyetemi tanár
1917. május 29.	Concha Győző (1846—1933) egyetemi tanár, jogtudós
	Goldziher Ignác (1850—1921) orientalista
1917. szeptember 11.	Fináczy Ernő (1860—1935) akadémikus, egyetemi tanár
1919.	Vészi Margit (1885—1961) írónő
1920. október 14.	Stein Aurél ismét
1921. október 10.	Soó Rezső (1903—) egyetemi tanár, botanikus
	Szádeczky Kardoss Elemér (1903—) egyetemi tanár, geológus
1922. június 15.	Dr. Wildner Ödön (1874—1944) író, műfordító
1922. október 18.	Bisztray Gyula (1903—) egyetemi tanár, irodalomtörténész
1923. július 23.	Ráth-Végh István (1870—1959) író, kultúrtörténész

1925. október 20.	Hegedűs Loránd (1872—1943) politikus, író ifj. Hegedűs Sándor (1875—1953) regény- és drámaíró
1926. január 18.	Dr. Thienemann Tivadar (1890—) egyetemi tanár, germanista
1926. május	Fitz József (1888—1965) egyetemi tanár
1926. szeptember 9.	Dr. Daday András (1889—) orvos, orvostörténész
1927. július 5.	Dr. Várkonyi Hildebrand (1888—) egyetemi tanár, pszichológus
1931. január 17.	Mészöly Dezső (1918—) író, műfordító

III. SZ. VENDÉGKÖNYV (1932—1945)

1936.	Pukánszky Béla (1895—1950) egyetemi tanár, germanista
1942. május 6.	Ligeti Lajos (1902—) akadémikus, egy. tanár, orientalista
1945. május 5.	szovjet gárdaőrnagy (olvashatatlan aláírással) bejegyzése

E bejegyzéssel zárul a Goethe-szoba története.

A Goethe-szoba még egy vonatkozásban teljesített érdekes kultúrmissziót. Jelentős része volt ugyanis a — sajnos, a II. világháború után megszűnt — magyarországi *Goethe Társaság* létrejöttében. A magyarországi Goethe-kultusz kibontakozása⁷ több olyan egyesülést hozott létre, melyek komoly gyűjteményként tartották számon az Akadémia Goethe-szobáját. Így pl. a Zwanglose Vereinigung von Literatur- und Kunstfreunden (Irodalom- és Művészetkedvelők Szabad Egyesülete), mely Goethe 150. születésnapján, 1899. december 16-án tartott ünnepségén a Goethe-szobáról is megemlékezett.

Az 1922-ben alakult Magyar Goethe Társaság elsőrendű célja a magyarországi Goethe-kultusz továbbfejlesztése volt, tagjai olyan kiválóságok, mint Heinrich Gusztáv, Vikár Béla, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, titkára pedig Túróczi-Trostler József. A Társaság díját, egy művészi Goethe-plakettet minden évben jeles írók, művészek nyerték el. A Társaság színvonalas folyóiratot is indított, a német nyelvű Geist und Literatur-t.

Az ismertetett vendégkönyvek bejegyzései tehát nem egyszerűen egy értékes gyűjtemény múltjának, hanem egyben a magyarországi Goethe-kultusz történetének is maradandó emlékei.

⁷ György József: Goethe és magyarországi tisztelői. Magyar Tudomány, 1965. 9. sz. 610—616. p. és Goethe in Ungarn. Österreichische Osthefte 1966. No 1.

V. A GOETHE-GYŰJTEMÉNY A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Összefoglalásként, a kutatók tájékoztatására, érdemes néhány szóval megemlékezni a nevezetes gyűjtemény jelenlegi helyzetéről.

A II. világháború súlyos pusztításai a Goethe-szobát sem kímélték. Bár az Akadémia palotáját svéd védettség alá helyezték, az ostrom alatt az épületet 27 akna érte, tetőzete nagyrészt leégett. A Széchenyi Múzeum rázuhant az alatta levő Vigyázó-könyvtárra, a képes- és az elnöki terem teljesen kiégett, a II. lépcsőház leszakadt stb.

Maga a Könyvtár és vele együtt a Goethe-szoba anyaga is súlyos károkat szenvedett, a gyűjtemény legértékesebb részét, a kézirat- és könyvanyagot azonban még a harcok megindulása előtt sikerült biztonságba helyezni.

Miután a Goethe-szoba rommá vált, az anyag rendezése és regisztrálása után a kéziratokat és relikviákat a Kézirattárban, a könyvanyagot átmenetileg az Olvasószolgálati Osztály raktárában helyezték el. Az egész anyagot a Heller Ágost által 1896-ban kiadott alapkatalógus⁸ alapján regisztrálták.

E rendezés után a weimari tudományos Goethe-intézet (Nationale Gedenkstätte der klassischen deutschen Literatur in Weimar) által kiadandó katalógus céljára külön számsoron felfektették a Goethe-könyvtár teljes anyagát, és behelyezték az alfabetikus könyvtári katalógusba, hogy így hozzáférhetővé tegyék a germanisták és valamennyi érdeklődő számára. A könyvanyag különgyűjtemény-testként a raktárban szeparáltan került felállításra.

Heller Ágost, a kiváló akadémikus és egyben főkönyvtárnok fent hivatkozott magyar és német nyelvű katalógusának előszavában a gyűjteményről a következőket olvashatjuk:

„Számra nézve a gyűjteményben foglaltatik:

Goethe műveinek 20 összkiadása 320 kötetben.

Első kiadások 135 mű.

Dísz- és képes kiadások 13 mű.

Levelezés 64 mű.

Életírások 458 mű.

Művek ismertetése 584 mű.

Folyóiratok, értekezések, kisebb nyomtatványok 695 szám.

Goethe-kézirat 34 szám.

Kortársak kéziratai 144 szám.

Goethe-arcképek 233 szám.

Kortársak arcképei 157 szám.

Metszetek, fényképek (köztük a Kaulbach-féle Goethe-galéria nagy folio-kiadásának teljes példánya) 675 szám.

Emlékérmek 22 szám.

Zeneművek 366 szám.

Ezen tárgyakon kívül a teremben el vannak helyezve: a karlsbadi ásványgyűjtemény 4 skatulyában, a Trippel-féle és 2 Rauch-féle Goethe-

⁸ Heller Ágost: Az Elischer-féle Goethe-gyűjtemény katalógusa. Bp. 1896, MTA K V, 145. p.; és Heller, August: Katalog der Elischer'schen Goethe—Sammlung. Bp. 1896. MTA K VI, 145. p.

mellszobor, néhány kis Goethe-mellszobor, 2 kisebb Goethe-szobor teljes alakban, a weimari Goethe—Schiller-émlék kis utánczata, a Juno Ludovisi mellszobra, Carl August, weimari nagyherceg kis szobra teljes alakban, Goethe arcának gipszlenyomata stb.

Az egész gyűjtemény mintegy 4100 darabból áll (körülbelül 2500 darab nyomtatvány (1446 kötet és 1056 füzet), 178 kézirat, 1063 kép és metszet, 22 érem, 366 zenemű stb.).”

E felsorolás magyarázataként meg kell említenünk, hogy Elischer Boldizsár végakarátának végrehajtója, Elischer Gyula egyetemi tanár maga is műgyűjtő volt, és a birtokában levő Goethe-ereklyéket és emléktárgyakat 1896-ban kölcsönképpen átengedte a kiállítás céljaira, melyek azután az évek folyamán a kölcsönből ajándékká válva, a gyűjtemény diszeivé váltak. Elischer Gyula ezenkívül 2000 forintos alapítvánnyal is támogatta a gyűjtemény gyarapítását. A római számozással jelölt összesen XXXIV ereklyéről ugyanebben az évben rövid kétnyelvű katalógust adtak ki.⁹ 1927-ben, a Heller-féle katalógus alapján — mintegy a Goethe-szobában elhelyezett anyag regisztrálásaképpen — egy rövidített német nyelvű katalógus¹⁰ is készült. E három katalógusban regisztrált törzssanyag jelenlegi állományrészei a következők:

Goethe- és Goethere vonatkozó nyomtatott művek száma:

	cca 2200 kötet
Goethe-kéziratok	33 darab
Kortársak kéziratai	143 „
Album Goethe-fényképekkel és műveivel	106 „
Városok képei	53 „
Emlékérmek	40 „
Zeneművek cca	300 „
Különféle relikviák	12 „
Karlsbadi ásványgyűjtemény	4 doboz

Fentiekén kívül rengeteg apró nyomtatvány és személyes okmány is található a gyűjteményben, melyeknek tételes feldolgozása folyamatban van.

Értékes ajándékkal gyarapította az állományt *Harsányi* (Hellsinger) Mór magángyűjtő, a Goethe Társaság örökös tagja, végrendeletileg átadott 9 Goethe- és

16 kortárs kéziratával.

Szerepel ezenkívül a gyűjteményben egy elkallódott és nemrégiben előkerült

Ulrike Lewetzow-kézirat (dr. Szauer József tengerészorvos 1898. évi ajándéka),

valamint egy 1956-ban vásárolt

Goethe-émlékkönyvlap.

A fenti kimutatás tanúbizonysága szerint nem mutatkoznak lényeges hiányok az eredeti állománnyal szemben, sőt — bizonyos tekintetben — nőtt is az elmúlt években az állomány értéke.

⁹ Goethe-szoba. Goethe-ereklyék és emléktárgyak Dr. Elischer Gyula tanár magángyűjteményéből. Goethe-Reliquien aus der Privatsammlung von Prof. Dr. Julius Elischer. Bp. 1896. MTA. A Pesti Lloyd könyvny. 9. p.

¹⁰ Kleiner Katalog der Elischerschen Goethe-Sammlung. Goethe-Zimmer der Ung(arische) Akademie der Wissenschaften. Bp. 1927. Ung. Akad. d. Wissensch. 12. p.

Tételezen vizsgálva a *hiányokat*, a következőket állapíthatjuk meg:

A könyvvállomány törzssanyagából mindössze mintegy 20 mű hiányzik, a törzssanyagon túlmenően azonban — magánosoktól és testületektől eredő ajándékozások folytán — az 1902—1934. években kb. 600 tétellel gyarapodott a gyűjtemény (l. „Goethe-gyűjtemény. Járulék-napló” feliratú könyv bejegyzéseit). Az anyag többrendbeli mozgatása és a mostoha raktárviszonyok következménye ez a viszonylag csekély veszteség.

Ugyanez mondható el a Goethe- és kortárs-*kéziratokról* is, melyeknél a hiány mindössze egy-egy levél.

Az eredeti Heller-féle katalógus állományával szemben a Goethe-*arcképek* hiánya a legjelentősebb (az eredeti 233 tétellel szemben a jelenlegi állomány csupán 27), lehetséges azonban, hogy az eredetileg hiányzó kortárs-arcképekhez hasonlóan, ezek is előkerülnek még.

Végül foglalkoznunk kell az *ereklyék* és *emléktárgyak* katalógusában foglaltakkal. A katalógusban felsorolt 34étel közül mindössze 12 emléktárgy található a gyűjteményben (egyikük a Tudósklub egyik vitrinjében). Ma már lehetetlen megállapítani, miből adódik a hiány, miután itt eredetileg is a dr. Elischer Gyula magángyűjteményéből kölcsönképpen átengedett darabokról volt tulajdonképpen szó.

Elemzésünk végén megállapíthatjuk, hogy az Elischer- és Harsányi-törzssanyagból álló Goethe-gyűjtemény ma is az Akadémiai Könyvtár és egyben a hazai germanisztika világviszonylatban is felbecsülhetetlen értékű kuriozitása. Bő anyagával újra megtölthetné egy Goethe-szoba vagy akadémiai múzeum termeit érdekesebbnél érdekesebb relikviákkal.

Reméljük, hogy e rendkívül értékes gyűjteménynek a múlthoz hasonlóan ismét sikerül méltó helyet szcírítani, emléket állítva Goethe hatalmas géniuszának.

DAS EHEMALIGE GOETHE ZIMMER DER BIBLIOTHEK DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN UND SEINE BERÜHMTEREN UNGARISCHEN BESUCHER

Am 31. Mai, 1966 waren es siebzig Jahre, dass eine äusserst wertvolle Goethe Sammlung als Geschenk in den Besitz der Ungarischen Akademie der Wissenschaften übergangen und von der Leitung der Akademie der Bibliothek Anvertraut worden war. Die Sammlung, ein Nachlass von Boldizsár Elischer, kam in den Besitz des Professors der Medizin Gyula Elischer und er machte sie im Jahre 1896 der Akademie zum Geschenk. Die Goethe Sammlung Elischers wurde sowohl in Ungarn wie auch im Ausland allgemein bekannt.

Der Nachlass wurde von Akademiker Ágost Heller, dem derzeitigen leitenden Bibliothekar der Bibliothek bearbeitet. Im Sinne der Bestimmung des Donators wurde die etwa 4000 Einheiten zählende Sammlung im Erdgeschoss des Akademie Palastes in zwei zu diesem Zwecke zur Verfügung gestellten Räumen unterbracht.

Das Goethe Zimmer wurde am 31. Mai, 1896 eröffnet, und seit dieser Zeit stand die Sammlung als ständige Ausstellung den Besuchern zur Verfügung. Doch während des zweiten Weltkrieges erlitt das Material so schwere Schäden, dass an die Erhaltung der Sammlung als Sondersamm-

lung gar nicht zu denken war, und die einzelnen Objekte wurden dem Charakter der Dokumente entsprechend zwischen den verschiedenen Abteilungen der Bibliothek verteilt. Das im Laufe von vierzig Jahren gesammelte Material besteht aus wertvollen Manuskripten (Goethes Korrespondenz und etliche andere Schriftstücke), Gemälden, Skulpturen, Plaketten usw. und enthält auch ungefähr 2500 Bände Goethe Erstausgaben sowohl wie auch Literatur über Goethe.

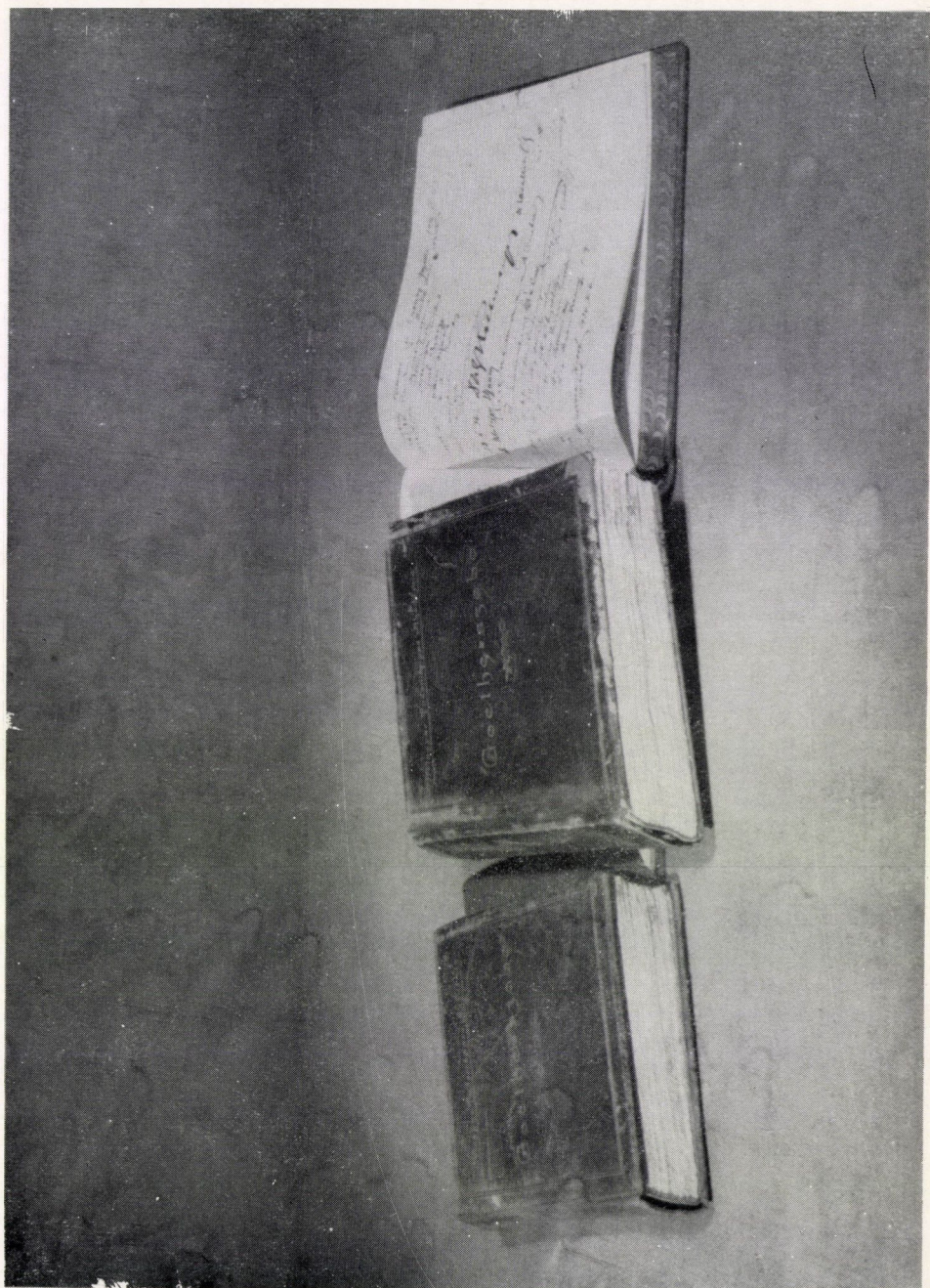
Diese Sammlung ist eine interessante Manifestation des ungarischen Goethe Kultes. Die Signaturen und Eintragungen des nur unlängst aufgefundenen Gästebuches deuten auf die der Persönlichkeit und den Werken des grossen deutschen Dichters entgegengebrachte Verehrung und Anteilnahme hin. Die Autogramme ungarischer Wissenschaftler und Künstler repräsentieren auch in kulturhistorischer Hinsicht wertvolle Reliquien der Sammlung.

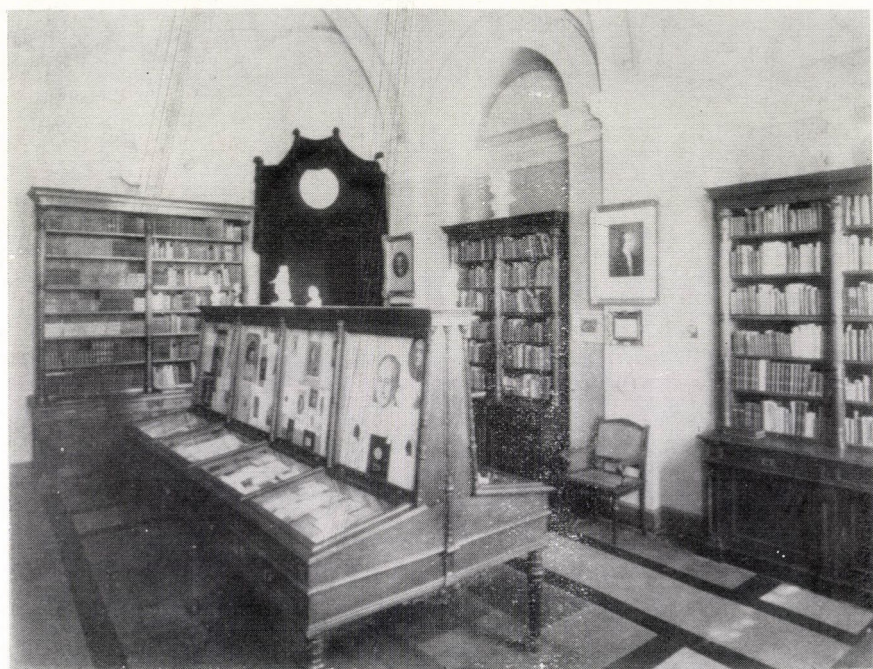
Der Geist der Persönlichkeit und der Werke Goethes übten in Ungarn vor allem auf die Dichtung Kazinczys, Kölcseys, Arany's und Petőfi's Einfluss, aus aber auch die in 1922 gegründete und ganz bis 1945 bestehende Goethe Gesellschaft und die Goethe Sammlung von Elischer erwiesen sich als treue Bewahrer dieses Geistes.

Die Eintragungen der Besucher des ehemaligen Goethe Zimmers sind fortdauernde Andenken nicht nur der Vergangenheit dieser wertvollen Sammlung, sondern auch der Geschichte des Goethe Kultes in Ungarn.

K É P E K

1. A GOETHE-SZOBA VENDÉGKÖNYVEI

2. a-b) Az egykori Goethe-szoba.

Szemelvények neves látogatók aláírásaiból:

3. I. SZ. VENDÉGKÖNYV:

a) A megnyitás vendégei

Lichy Antal as akad. I. c. elnöke 1896. V. 31.

Vághay Károly - 1896 május 31.

Székely László

Vághay Károly

Vécsy Tamás

Schweizer J. J.

Székely László

Székely Albert

Székely László

Székely László

Székely László

Székely László

Székely László

Székely László

Mary Lloyd Greenbaum
 29th July 90 Twickenham
 Barton Green C. Bodolter (Nobisom)
 1890 29
 Elise Steliche, Knappfeld Marktfeld, Reicheltz 1/1
 29.7.1890
 Arnold 7
 Paris 29.7.
 Eötvös Károly 29/7/90.
 Juchaczka w. of. Lellie's house
 Alfred Alfred Hamburg
 Kempfer, Pustasch
 Gaston Rougemont to Ambrosius Fiedler 29.7.90
 Mr. Lichman's Kalmach
 Fiedler's Mr. Sped 1890 10/11.
 G. Hennig 1890. July 20

b) Eötvös Károly

E. Journal d. 22.9.38
 Dear Cousin, 1897 7/22
 Markt Pflanz 12/8/22 in
 Pastor Myrdel's home 1897 7/22
 Elsa Hegel & Muhlfield 1897 October 10 22 in
 And. Bichard's 7/10/25.
 Wolfgang Hudech 10/11/22
 Hatvany Lajos 1897 november 17
 Hatvany Ferenc 1897 nov. 17
 Maderach 1897 11/22
 Vintzen 1897 nov. 22.
 Vermorel's 1/11
 Rougemont 1/11
 Hagen 1897 11/29.
 Erbenfeld

c) Hatvany Lajos

Dr. A. D. Danianoff, am Grasse 1899. 8/21
 Geist Johan Bridges 99 Aug. 21
 Tarkus Sams. aug. 21 1899.
 Tarkus Tinosni 1899. Augustus 20
 Baumellicher 1899. Augustus 21.
Pickpina 1899. 22 / pm
 Dr. Lévy W. 1899. 22 / pm
Jonny, Pa. 1899. 22 / pm
 Risa Cesar and Gonz 1899. 23 / pm
Gruberfisch 1899. 23 / pm
 W. L. C. C. C. C.
 W. L. C. C. C. C. 23 / 1899.
 W. L. C. C. C. C.

Fraser John Bridges 27 August 24

Father's Name. Aug. 21 1899.

Saarniemi Länöni 1899. Augustus 20

Baumelle Jan 1899. Augustus 24.

Pickens 1899 ²² / 1899

Dr. Lévy 20. 10. 1899 22/10.

January 1899 22/10

Rosa Oeser und Grog 1899. 23. / VII.

Creutzfeldt 1877 73. VIII

Wm. L. G. Carter

Konstantin
 Kipfler Löwen 25/8 1899.

Aufrecht Flora Kassa, 1900 nov 30.
Bede Samistrie Budapest, 1900 nov. 30.
Rachflescher 2 1/10 Wm
Rothel Corral 3 1/10 700 Lige
Lor Lorant, Budapest 1 1/10
Cora Robert 1900 1000 Budapest
Schiller Ida 1900 december 28
Schimberger Hussak zindak Budapest.
J. J. Raianu Rimannu Bacau
1901 Jamar 4. —
St. Katanake Tokio, Japan.
19 Jan. 1901.
Jalovsky 2000 2 1/10
Wendy Lillian 1901 I. 18.
Hoolah Pal 1901 1 1/10
Csirmaria Louis 1 1/10
1901 1 1/10

Béla Samueltiné Budapest, 1900 nov. 30.

Rock/Carver, 21st Nov 90 Wren

Radhak Prasad $\frac{2}{xii}$ 900 Signed

Lois Lonsant, Budapest 21/XII

Erna Robert 1900 27/8 Budapest

Chiller Ida 1900 december 28.

Schreiberges Kuriositätenkabinett Budapest

J. J. Raianu Rumanian Bacan
1901 Tamar 4. —

S. Watanabe Tokyo, Japan.
24 Jan. 1901.

Alamy 2025 903/18

Monthly Italian 1901 I. 18.

Hoolah Tail 1901/10

Esimeria Lörsch II/20

d) *Fadrusz János*

e) Kodály Zoltán

5. III. SZ. VENDÉGKÖNYV:

S. Habaim 29. IV. 42.
A. Dürre - waldst. 6 f. ont.
B. Linden - Korymb. - Baum
C. Hans Zbinden, Bon } 1947, 7. Mar.
Ligeti Lapp 1942 Vg.
A. H., Meckl. uken polg. leanyukata B = 46 ontage 41 samuel
Sp. 1942 II-3. *Lapilaga*
Helm Puma.
Musculina Sp. 1946 June 19
Dr. A. L. C. W. Hoppe ordentliche Professor der
Geologie an der Universität Berlin 13. Aug. 1942.
Christian Reinhold's Oberlehrer Rheinland 20.8. 1942
Friedr. Torma (1942). Helm Grog.
Friedr. Lande (1942) Grog. St. Mähle.
Hier *Mähle*
1942 VII Longdon's Kinde. Helmy Kurely makes 1942 VII 23.
Nagelbuch
1942 VI 23.

a) *Ligeti Lajos*

[illegible]

b) Utolsó oldal

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLEMÉNYEI

1. Haraszthy Gyula: *A 130 éves Akadémiai Könyvtár*. Bp. 1956.
2. Berlász Jenő—Szakmáryné Németh Mária: *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának múltja és jelene*. Bp. 1956.
3. Csapodi Csaba: *A legrégibb magyar könyvtár belső rendje*. Bp. 1957.
4. Berlász Jenő: *Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának átalakulása*. Bp. 1957.
5. Haraszthy Gyula: *Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a magyar könyvtárügy időszzerű kérdései*. Bp. 1958.
6. Gergely Pál: *Arany János és az Akadémia Könyvtára*. Bp. 1958.
7. Moravek Endre: *Die neuen ungarischen Bibliotheksnormen*. Wien, 1957.
8. Szakmáryné Németh Mária: *Az Akadémiai Könyvtár, mint a Magyar Tudományos Akadémia célkitűzéseinek könyvtári támogatója*. Bp. 1958.
9. Gergely Pál: *Az Akadémia levéltára a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kézirattárában*. Bp. 1958.
10. Csapodi Csaba: *Könyvkonzerválás és restaurálás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1958.
11. Moravek Endre: *Kiadványtípusok a katalogizálás szempontjából*. Bp. 1958.
12. Szakmáryné Németh Mária: *A központi folyóirat-címjegyzék kérdései*. Bp. 1959.
13. Csaba Csapodi: *L'avenir des périodiques scientifiques*. La Haye, 1958.
14. F. Csanak Dóra: *Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig*. Bp. 1959.
15. Moravek Endre—Weger Imre: *Magyar könyvészeti kifejezések kis orosz szótára*. Bp. 1959.
16. Csaba Csapodi: *Der geographische Begriff im Katalogsystem der Bibliothek*. Wien, 1959.
17. Csapodi Csaba: *A proveniencia elve a könyvtárban*. Bp. 1959.
18. Rásonyi László: *Stein Aurél és hagyatéka*. Bp. 1960.
19. Sáfrán Györgyi: *Arany János és Rozvány Erzsébet*. Bp. 1960.
20. Rózsa György: *A magyar társadalomtudományok az UNESCO kiadványaiban. — Les sciences sociales hongroises dans les publications de l'UNESCO*. Bp. 1960.
21. Gergely Pál: *Pápai Páriz-album a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1961.
22. Gergely Pál: *Bartók Béla ismeretlen levelei a Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1961.
23. Sarlócska Vince Ernő: *Bolyai János házassága a köztudatban és a dokumentumok*. Bp. 1961.
24. Csapodi Csaba: *Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára?* Bp. 1961.
25. Moravek Endre—Weger Imre: *Abbreviaturae Cyrillicae*. Bp. 1961.
26. Rásonyi László: *A magyar keletkutatás orosz kapcsolatai*. Bp. 1962.
27. Tőkés László: *Az Akadémiai Könyvtár mikrokönyvgyűjteménye és fotolaboratóriuma*. Bp. 1962.
28. Fráter Jánosné: „Nemzeti részvét emelte.” 100 évvel ezelőtt kezdték építeni az Akadémia palotáját. Bp. 1962.
29. Büky Béla: *Székely Bertalan hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1962.
30. Moravek Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 2. Instituta scientifica*. Bp. 1962.

31. Méreiné Juhász Margit: *Mikszáth Kálmán szellemi és tárgyi hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémián és tájmúzeumainkban*. Bp. 1963.
32. Rózsa György: *The documentation of science organization as an emerging new branch of scientific information*. Bp. 1962.
33. Gergely Pál—Molnár Zoltán: *Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány repertóriuma. 1840—1960*. Bp. 1962.
34. Csapodi Csaba: *Mikor szűnt meg Mátyás király könyvfestő műhelye?* Bp. 1963.
35. Tőkés László: *A mikrokártya és a kutatók*. Bp. 1963.
36. Büky Béla—Csengeryné Nagy Zsuzsa: *Székely Bertalan illusztrációi egy tervezett Petőfi-életrajzhoz*. Bp. 1963.
37. Gergely Pál: *Az Akadémia szerepe a pesti Nemzeti Színház létrehozásában*. Bp. 1963.
38. Moravek Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 3. Instituta paedagogica*. Bp. 1963.
39. Josef György: *Die Goethe-Sammlung Balthasar Elischers in der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften*. Bp. 1963.
40. Rózsa György: *Részvételünk és lehetőségek a nemzetközi társadalomtudományi dokumentációban*. Bp. 1964.
41. Csapodi Csaba: *Beatrix királyné könyvtára*. Bp. 1964.
42. Rózsa György: *Hagyomány és korszerűség: az Akadémiai Könyvtár távlati fejlesztéséről*. Bp. 1964.
43. Büky Béla: *A tudományos tájékoztatás egyik feladatköre: témaelemzési statisztikák készítése és alkalmazása*. Bp. 1964.
44. Csapodi Csaba: *Conservation of the Manuscript and Old Book Collections at the Library of the Hungarian Academy of Sciences: methods and results (1949—1964.) — Allományvédelmi módszerek és eredmények az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában és Régi-könyv Gyűjteményében (1949—1964)*. Bp. 1965.
45. Fráter Jánosné: *Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből (1865—1875)*. Bp. 1965.
46. Moravek Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 1. Instituta rerum publicarum*. Bp. 1965.
47. Moravek Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 7. Instituta communicationis*. Bp. 1966.
48. Györgyi Sáfrán: *Lettres de Romain Rolland à Marianne Czeke dans la Bibliothèque de l'Académie des Sciences de Hongrie. — Romain Rolland levelei Czeke Mariennehoz a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1966.
49. Moravek Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 4. Religio*. Bp. 1966.
50. Rózsa György: *Könyvtár és dokumentáció a tudományos—technikai forradalomban. Library and documentation in the scientific—technical revolution*. Bp. (Előkészületben.)
51. Simon Mária Anna: *A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeti könyvtári hálózata*. Bp. 1966.
52. Fráter Jánosné: *A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottságának működése (1854—1949)*. Bp. 1966.
53. Csapodi Csaba: *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ősnymtatvány-gyűjteménye*. Bp. 1967.
54. H. Boros Vilma: *Széchenyi István hátrahagyott iratainak története*. Bp. 1967.
55. György József: *Az Akadémia Könyvtára egykori Goethe-szobája és nevesebb magyar látogatói*. Bp. 1968.

